

**“MAHMUD QOSHG‘ARIYNING “DEVONU LUG‘OTIT TURK” ASARIDA
YETAKCHILIK VA INSON RESURLARINI TARBIYALASH MODELLARI
HAMDA ULARNING TA‘LIM MENEJMENTIDAGI O‘RNI”**

GHIYASI SHOKORULLAH

Annotatsiya: Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asari – nafaqat jahonshumul lug‘at, balki turkiy xalqlarning tarixiy, madaniy, ma‘naviy hayoti, jamiyat taraqqiyoti, ta‘lim va yetakchilik, inson resurslarini tarbiyalashga oid ulkan manba, g‘oyalar xazinasini sanaladi. Asardagi til namunalari, maqollar, xalq og‘zaki ijodi, tarbiyaviy qadriyatlar, axloq va ajdodlar hayotiga berilgan izohlar orqali a‘lo darajadagi yetakchilik ko‘nikmalari, zamonaviy menejment va ta‘lim tizimiga naqadar uyg‘un model va nazariyalar, inson salohiyatini ochish, motivatsiya va rag‘batlantirish tamoyillari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Mahmud Qoshg‘ariy, Devonu lug‘otit turk, yetakchilik, inson resurslari, tarbiya, ta‘lim menejmenti, qadriyatlar, ustoz-shogird, boshqaruv, motivatsiya.

Jamiyat rivojiga xizmat qiluvchi yetakchilar, boshqaruvchilar va ustozlar avlodlar uchun na‘muna, bilim, axloq va madaniyat targ‘ibotchilaridir. “Devonu lug‘otit turk” asarining har bir sahifasida ham inson salohiyati, iqtidor va yetakchilik fazilatlarini, alohida urg‘u bilan tilga olinadi. Ilmli, tajribali, dono, mohir rahbar va yetakchi tarbiyalash qadim turk jamiyatida jamiyat taraqqiyotining, davlat mustahkamligining asosiy omili deb qaralgan negiz bu asarda mantiqiy izchillik bilan ko‘rsatiladi. Bugungi menejmentda kuchli rahbar – ijtimoiy taraqqiyot, maktab va oliy ta‘limda esa zamonaviy yetakchi ustoz va menejer natijador faoliyat kafolati hisoblanadi. Shu sabab asar mazmunidan o‘z davrining ilg‘or boshqaruv va inson salohiyatini rivojlantirish tamoyillari, butun jamoa uchun samarali yetakchilik, motivatsiya modelini payqash mumkin. Qoshg‘ariy xalq og‘zaki ijodining ko‘plab namunalari, maqollarini keltirib o‘tadi. Ularning har birida inson fidoiyligi, do‘stlik, mehr, poklik, mehnatsevarlik, bag‘ri kenglik, ilmga ixlos, jasorat, madaniyat, yuksak e‘tiqod, hurmat, vatanparvarlik, o‘zaro hamkorlik, sadoqat kabi qadriyatlar yetakchilik zaminidir. Bu qadriyatlarni yosh avlodga, kelajakka o‘rgatish – murabbiy, rahbar, o‘qituvchi va boshqaruvchilar zimmadagi yuksak mas‘uliyat ekanligi doim ta‘kidlanadi [1].

Asarda yetakchi shaxs bo‘lish, el-yurtga boshchiligu xizmat, yuksak kasbiy va ahloqiy fazilatlarini kamol toptirish, faylasufona qarash va dunyoqarash, hayotiy tajriba, ilmga ochiq bo‘lish, yangiliklarni qabul qilish, mas‘uliyatli qaror qabul qilish, jamoani birlashtira olish layoqati yetakchilikning asosiy belgisi sifatida baholanadi. Bu jihatlar bugungi ta‘lim va menejmentda ham yetakchilik kompetensiyasining

markazida turadi. Zero, jamiyatda, ta'lim muassasasida, tashkilotda kuchli, ma'rifatli, adolatli yetakchi va murabbiylar bor joyda yutuq, taraqqiyot, innovatsion tashabbuslar bo'ladi. Yetakchilik va inson resurslarini tarbiyalash modellari bevosita motivatsiya, rag'bat, axloqiy qadriyatlar, kasbiy va shaxsiy kompetensiyalar birikmasiga asoslanadi. Qoshg'ariy asarida "Aqlli rahbarlar ulug' so'z aytadi, elni tinch, boy va baraka sohibi qiladi" kabi maqollar orqali yetakchining asosiy missiyasi – xalqni to'g'ri yo'lda, adolat va ma'rifat asosida boshqarishga da'vat etiladi. Bu nafaqat yetakchilik modeli, balki zamonaviy jamoani boshqarish, innovatsion o'zgarishlarni amalga oshirish, kuchli jamiyat va mavqeli ustozlarni tayyorlash mezonidir. Mahmud Qoshg'ariy doimo "Oqil rahbar xalqni yorug'lik sari yetaklaydi, insonlarni og'ir kundan omon o'tkazadi, ilmu ma'rifatga undaydi" deya urg'ulaydi. Bu mazmun hozirgi zamonaviy menejment ilmda boshqaruv psixologiyasi, strategik muhim qarorlar qabul qilish, xodimlarni yangi bilim va ko'nikmalarga rag'batlantirish, jamoa ichida ijobiy muhit yaratish, umumiy maqsad sari birlashtirish, ijtimoiy ilkilar va tashkilot faylasufasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Asarda mustaqil fikrli, jasoratli, adolatli, yetakchi, har kimning gapiga laqqa urmaydigan, eng muhimi, doim ilm va yangilikka ochiq, tajribani qadrlaydigan, ongli va pok qalb egasi bir umr kuchli rahbar bo'lishi mumkinligi to'g'risida hikmatlar tilga olinadi. Yetakchilik fazilatlarini chuqurlash – bu barkamol avlod, ilmli jamiyat, zamonaviy va innovatsion tashkilot, taraqqiyot istagini tarbiyalash asosidir. Bugun ta'lim menejmenti oldida ham shunday yuqori malakali bilimdon kadr, yetuk pedagog, kuchli boshqaruvchi tarbiya qilish masalasi dolzarb [2].

Inson resurslarini tarbiyalashda Qoshg'ariy ilgari surgan axloqiy qadriyatlar, hamjihatlik, o'zaro yordam, o'zini doim takomillashtirish, ustoz va shogirdga bo'lgan chuqur hurmat, ergashish, mas'uliyat, mehnatsevarlik, iymon, do'stlik, fidoyilik va sadoqat tamoyillari ustuvor bo'lgan. Har bir avlodni kamolga yetkazish uchun ilm, tarbiya, ma'lumot, tajriba va eng muhimi, yurakdan kelib chiqqan insoniylik mas'uliyati talab etiladi. Bu jihatlar zamonaviy HR-menejment (insonga yo'naltirilgan boshqaruv) siyosatining ham umummillat asosiga aylanmoqda. Qoshg'ariyning ijtimoiy qarashlari, asaridagi maqollar, nasihatlar, hayotiy hikmatlar ustoz murabbiy, rahbar, boshqaruvchi va har bir jamoatchining axloqiy-ruhoviy yetuklik modelidir. Yetakchi, mas'ul kadr yoki bilimli o'qituvchi faqat bilim emas, balki harakat, dastur, amaliyot, motivatsion ta'sir vositasi bo'la olishi kerakligi yuksak darajada talqin etiladi. Bu jihatlar, maktab va oliy ta'lim menejerlariga ustivor sifat, har bir ta'lim soha boshlig'iga asosiy mezon, metodik tamoyil sifatida xizmat qiladi. Inson resurslarini tarbiyalash samarali modeli sifatida Qoshg'ariy jamiyatda, avlodda, tashkilotda mustaqil fikrlash, o'zining yagonaligini his eta olish, jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yish, bo'sh vaqtni ilm, hunar va madaniyatga sarflashga chaqiradi. Bu qadriyat zamonaviy tashkilotlarda xodimlar salohiyatini rivojlantirishga,

mustaqil o'qitish va innovatsion o'zgarishlarga sharoit yaratish, doimiy kasbiy takomillik bo'yicha sharoit yaratishda asosiy prioritetdir [3].

Har qanday yirik tashkilot muvaffaqiyatining siri ham inson resurslarini yuksak bilim, madaniyat, mas'uliyat, kasbiy sadoqat va doimiy yangilanish ruhida boshqarish va rivojlantirishga borib taqaladi. "Devonu lug'otit turk" asaridagi har bir maqol, nasihat, hikmat va ijtimoiy qoidalarda axloqiy tozalik, odob-ahloq, o'z ustida ishlash, kadrlar salohiyatini namoyon qilish, motivatsiya va natijadorlikka erishishning zamonaviy modellaridan yuz yillar oldin ilgari surilganini ko'ramiz. Ta'lim muassasalari, jamoalar va korxonalar ravnaqida yetakchining ilmu tajribasi, psixologik va axloqiy fazilatlar, donishmandligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Qoshg'ariy "Yetakchi o'z harakati, so'zi va bilimlari bilan boshqalarga yo'l ko'rsatadigan el boshidir, undan adolat, ilmu hikmat, sadoqat, jur'at, sabr bilan boshqarish talab etiladi" deya urg'ulaydi. Bu – zamonaviy ta'lim menejmentida ham, kompaniya va muassasalarda rahbarlikda eng muhim mezonlardan, talablardan biridir. "Devonu lug'otit turk" asarida inson resurslarini tarbiyalashda yo'l boshida ustoz tasviri alohida. Ustoz – bilim, tajriba, axloqiy ustunliklari, jamoani birlashtirishdagi roli, yoshlar orzusini anglay olishi, ildizli va keng tafakkur bilan g'amxo'rlik qilishi, har bir shogird uchun o'rnak bo'lishi, bilimlarni to'g'ri yo'naltirishi bilan qayta-qayta madh etiladi. Ustoz-shogird, rahbar-xodim o'rtasidagi hamkorlik, ishonchli muhit, motivatsiya va rivojlanishga undovchi harakatlar zamonaviy menejmentda bosh omilga aylangan. Yetakchilik ham, inson resurslarini tarbiyalash ham ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy va madaniy qadriyatlar asosiga tayanadi. Qoshg'ariy ta'lim jarayonidagi jamoaviylik, o'zaro hurmat, ilmiy muhit, axborot va tajriba almashuvi, xodim va talabalar o'rtasida sog'lom raqobat, samarali baholash, natijalarga va noyob yutuqlarga erishishni ko'zda tutadi. Bular implementatsiya qilinadigan har bir muassasa, har bir jamoada natijador inson kapitalining, yetakchilik salohiyatining fundamental asosi hisoblanadi [4].

Zamonaviy ta'lim menejmentida Mahmud Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asaridagi yetakchilik modelini, inson resurslarini tarbiyalash konsepsiyasini quyidagicha ko'rish mumkin: Har bir kadr va yetakchi bilimga chanqoq, o'zini doim yangilovchi, axloqiy, kasbiy va ruhiy jihatdan yuksalib boradigan, jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo'yadigan, natijadorlik va samaradorlik tamoyillariga tayanadigan, ilg'or tajriba almashuvini ustuvor biladigan, motivatsiya beradigan, tashabbuskor va ochiq bo'lish ustuvor vazifa ekanligidir. Rahbar va ustoz nafaqat o'z sohasida, balki hayotda, jamiyatda ijobiy o'zgarishlarni, yangiliklarni amalga oshiradigan kishi sifatida talqin etiladi. "Devonu lug'otit turk" asarida ushbu xususiyatlar xalq maqollari, doston va hikoyalar, real hayotiy misollar bilan mustahkamlanadi. Rahbar har doim xalq xizmatida, jamoa g'amxo'ri, bilim va tajriba manbai sifatida namoyon bo'ladi. Bunday rahbarlar qadimdan eng yuksak maqom –

xalq ishonchini, mehrini qozongan, yurt taraqqiyotini ta'minlangan. Ta'lim tizimi va menejment yo'nalishida Qoshg'ariy ilgari surgan printsiplar, xususan, har bir inson salohiyatiga e'tibor, individual yondashuv, imkoniyatlarni ochish, eng nufuzli ustozlardan, zamonaviy innovatsiyalardan, ilg'or texnologiyalardan foydalanish, ananaviy va zamonaviy metodlarni uyg'unlashtirish, jamoaning har bir azosi nufuzini oshirib borish tamoyillari bugungi kun uchun ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. Jamoada hurmat, axloqiy tozalik, tashkilot maqsadlariga sadoqat, bilimlar asosida raqobatdosh va faol muhit yaratish, jamoani yuksak natijaga undovchi rahbar, har bir xodimni innovatsiyalarga tayyorlash, yuqori motivatsiya va rivojlanishga o'sish strategiyasini ishlab chiqish – bular zamonaviy HR-menejmentda (insonga yo'naltirilgan boshqaruvda) asosiy mezondir. Qoshg'ariy asaridagi yetakchilik tamoyillari esa bu qadriyatlarni mustahkam poydevorga aylantirgan. O'zbekiston ta'lim tizimida ham Qoshg'ariy g'oyalari, milliy va zamonaviy taraqqiyotga yo'naltirilgan inson resurslari siyosati puxta o'rin olgan. Yetakchilik va inson resurslarini tarbiyalash – bu faqat nazariya emas, balki amaliyotga asoslangan, islohotlar, yangilanish va yangicha tafakkur, milliy qadriyatlar va innovatsiyaning uyg'unlashgan modelidir. Jamiyat, ta'lim va axloqiy taraqqiyot sari harakatda, Qoshg'ariy asari hamisha zamin, dastur va manba bo'lib kelmoqda [5].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, "Devonu lug'otit turk" asari va undagi yetakchilik va inson resurslarini tarbiyalash modeli asrlar osha milliy va jahon menejment tajribasida, ta'lim va boshqaruv sohalarida, jamiyat va inson uyg'unligida doimiy yuksak ahamiyat kasb etmoqda. Qoshg'ariy qadriyatlari zamonamizda har qaysi lider, rahbar, ustoz va yangi avlod kadrlar uchun ilm, axloq, madaniyat, sadoqat va sadoqatli xizmatning yuz yillik dasturi, yetakchilik va rivojlanish yo'nalishidir. Shu ma'noda, ta'lim menejmenti, jamiyat, kompaniyalar va muassasalarda, zamonaviy maktablarda Qoshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asari va unda ilgari surilgan yetakchilik, inson salohiyati, kadrlarni zamonaviy va milliy qadriyatlarga asoslangan holda tarbiyalash, ustoz-shogird an'anasining o'ziga xos modelidan o'rnak olish, motivatsion va zamonaviy ta'lim menejment konsepsiyalarini hayotga izchil tadbqiq etish har qaysi tashkilot va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy tiklanishini, yangi avlod salohiyatini shakllantirishda asqotadi. Qoshg'ariy zamoni va bugungi menejment va ta'lim sohasiga oid ilg'or g'oyalar, inson resurslarini tarbiyalashga doir eng zamonaviy nazariyalar, axloqiy va ijtimoiy yetakchilik dasturlarining tarixiy va dolzarb manbaidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmud Koshg'ariy. Devonu lug'otit-t-turk. Tarjimasi va izohlari: S. Mutallibov, B. Sarimsakov. – Toshkent: Fan, 1960 (qisman).
2. Karimov, I. A. Mahmud Koshg'ariy va turkiy tillar tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 1997..

3. Bartold, V. V. Turk xalqlari tarixi va madaniyati haqida maqolalar. – Toshkent: Fan, 1993..
4. Nadjip, H. O'rta asr turkiy adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 1979..
5. Erkinov, A. A. Turkiy tilshunoslik tarixidan. – Toshkent: O'qituvchi, 2006.
6. Clauson, Gerard. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. – Oxford: Clarendon Press, 1972.
7. Dankoff, Robert. Mahmud al-Kashgari's Map: World View and Cultural Vision. // Journal of Turkish Studies, 1980..
8. YUNESKO. Mahmud al-Kashgari 1000th Birth Anniversary Materials. – Paris, 2008.

